

İslâm Dünyasında Modernleşme ve Toplumbilim: Türkiye ve Mısır Örneği

Recep ŞENTÜRK

İZ YAYINCILIK
İSTANBUL 2006,
488 S., 13.5X19.5 cm
ISBN: 9753551487

İslami düşünce ve ilimler içinde ele alınan konuların Batı düşüncesi ve bu düşüncenin sonucunda ortaya çıkan bilimlerden nasıl ele alındığına dair sorularla başlayan araştırmaların sonucunda ortaya çıkan İslâm Dünyasında Modernleşme ve Toplumbilim, sosyolojinin Türkiye ve Mısır'daki tarihi çerçevesinde batılı sosyal bilimlerin İslam dünyasını nasıl etkilediğine ışık tutmaya çalışmaktadır.

İbn Haldûn'un, ilmi medeniyetin zafî arazlarından kabul ettiği ve medeniyetteki değişimlere bağlı olarak ilimdeki değişimleri incelemeyi umran ilminin konusu olarak gördüğü yaklaşımını, İslam medeniyetinin son iki yüzyıllık tarihine uygulamayı hedefleyen eser, fıkıh ile sosyal bilimlerin karşılaştırılmasıdır. Yazara göre batı medeniyetinin insan davranışlarını konu

edinen sosyal bilimlerinin İslam dünyasındaki karşılığı fıkıh ilmidir. Çünkü İslam medeniyetinde fıkıh ilmi, insanın toplumsal davranışlarını konu edinmekte ve bunları çözüme kavuşturmaya çalışmaktadır. Ancak 19. yüzyıldan itibaren sosyal bilim, fıkıhın İslam medeniyetinde tarih içerisinde icra ettiği fonksiyonları yerine gitirmeğe çalıştığı için özellikle İslam dünyasında fıkıh ile sosyal bilimler arasında karşılıklı bir etkileşim ve mücadele yaşanmaktadır. Bu sebepten dolayı son dönem sosyal düşünce tarihi bu çatışmanın tarihidir. Hemen belirtmek gerekir ki yazar, fıkıh ve sosyal bilimden, statik bir bilgi yığını değil; İslam ve Batı medeniyetlerinin değişik toplumsal şartlar içinde ortaya çıkan ve farklı bilimsel geleneklerde ifadesini bulan tavır alışlarını kastetmektedir.

Toplam üç bölümden oluşan kitabın birinci bölümü olan "Teorik Çerçeve: Toplum Problemleri Karşısında İki Farklı Tavır Alış: Sosyal Bilimler ve Fıkıh Karşılaştırması"nda Şentürk, sosyal olayları bilimsel olarak açıklamak maksadıyla batılı sosyal bilimlerin İslam dünyasına aktarılmasından önce müslümanların tarih içinde sosyal olayları nasıl izah ettikleri sorusuna cevap aramaktadır. Bu çerçevede önce konunun teorik ve metodolojik yönü ortaya konmakta; ardından Batı toplumlarının kendi toplumsal problemleri karşısında tavır alışları sosyal bilimlerin, İslam toplumlarınınki ise fıkıh bağlamında incelenmekte; son olarak fıkıh ve sosyal bilimlerin, toplum-bilim ilişkisi açısından karşılaştırılmaktadır. Yazar, konunun teorik çerçevesini aktarırken iki toplum arasındaki mukayesenin İslam-Hristiyanlık arasında olmadığını ve inceleme konusunun bir dönem veya şahısla sınırlı olmayıp iki medeniyetin bütün hayatları boyunca olduğunun altını çizmektedir. Özellikle iki medeniyet arasında yapılan karşılaştırmalarda çokça müracaat edilen kültürel, sosyo-ekonomik ve politik mukayeselerden farklı olarak karşılaştırmayı bilimsel düzlemde yaptığını ifade etmektedir. Batının gerek kendisini ve gerekse kendisi dışındaki toplumları tanımlamada müracaat ettiği sosyal bilimlerin nasıl sadece tarih, felsefe, iktisat ve hukuk gibi bilimlerle sınırlı değilse; İslam medeniyetinin de müracaat ettiği tek entelektüel gelenek fıkıh değildir. Şentürk'e göre fıkıh ve sosyal bilimlerin birçok açıdan farklılık arzetseler de iki farklı medeniyette toplumsal problemleri fonksiyonel olarak açıklama ve düzenleme işlevini yerine getirme konusunda birbirlerine tekabül etmektedirler. Bununla birlikte her iki bilim, paradigmaları, örgütlenmeleri, ilgi-yoğun alanları, toplum hayatıyla ilişkileri, bilimsellik/geçerlilik kazanma şekilleriyle değişme ve süreklilik gösterme-

leri açılarından birbirlerinden ayrılmaktadırlar.

“İslam Dünyasında Toplum Bilim Çalışmaları: Türkiye ve Mısır Örneği” başlığını taşıyan ikinci bölümde genel olarak alternatif sosyoloji denemeleri, özellikle de İslam sosyolojisi denemesiyle fıkıh ilmi arasındaki ilişki irdelenmektedir. Genelde İslam medeniyeti ve özelde Osmanlı toplumu üzerine yapılan ve tabiat bilimleriyle sınırlı kalan bilim tarihi çalışmalarından farklı olarak toplum bilimlerinin incelendiği bu bölümde, fıkıhtan sosyal bilimlere geçiş Osmanlı ve Mısır örnekleri üzerinde batılılaşma süreciyle bağlantılı bir şekilde sosyolojik açıdan incelenmektedir. Bu çerçevede Osmanlı toplum düzeni batılılaşırken toplum felsefesi ve bilimleri alanında meydana gelen değişimler yakından incelenmiştir. Özellikle sosyal konularda Batı'nın üstünlüğünü kabul eden batıcı aydınlar sosyal olayları Batılılar gibi açıklama ve çözme eğilimi gösterirken; Batıcı olmayan aydınlar sosyal problemlerin fıkıh aracılığıyla açıklanıp çözüme kavuşacağını savunmuşlardır. Bu durum fıkıhçılarla sosyal bilimciler arasında ciddi bir ayrılık ve tartışma başlatmıştır ki; son birkaç yüzyılımızın temel çelişkisi ve çatışması da budur.

İkinci bölümün temel alt başlıklarından biri olan “Türkiye’de Sosyoloji: Yeni Bir Kimlik Arayışının Hikayesi” bölümünde Şentürk, önce toplumsal kimliğin değişimi ve ıslah ihtiyacının hissedildiği 19. yüzyıldan modern Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuna kadar olan dönemde meydana gelen hadiselerle kısaca değinmektedir. Ardından Türkiye’de sosyolojinin gelişimini 1923’ten 1938’e, 1938’den 1950’ye, 1950’den 1960’a ve 1960’tan 1980’e kadar olmak üzere dört ayrı merhalede incelemektedir. Bu bölümün ikinci temel konusu olan Mısır’da sosyoloji çalışmalarını geniş bir şekilde inceleyen yazar, öncelikle konuyla ilgili yaklaşımına zemin hazırlamak için geniş bir tarihsel ve fikri arkaplan vermekte, ardından Mısır’da Batı sosyolojisini 1908’den 1980’e kadar olan dönem içerisinde incelemektedir. Daha sonra Mısır’da sosyolojinin bugününü ve geleceğini, Mısırlı sosyologların Batı sosyolojisine dair beklentilerinin sona erdiğinin işareti olan 1980’den itibaren varolan ve gelecekte de varlığını sürdüreceği olan Arap Sosyolojisi, İslam Sosyolojisi ve Yeni Sosyoloji akımları çerçevesinde ele almakta ve Türkiye ile Mısır’daki sosyoloji çalışmalarını mukayese etmektedir. Şentürk ikinci bölümü, Ahmet Halife, Adil Hüseyin ve Hasan Hanefi’nin sosyoloji ve sosyal bilimlerle ilgili konuya ışık tutacak görüşlerini kaleme aldıkları kısa mülahazaları tercüme ederek bitirmektedir.

Eserin son bölümü olan ve “Metinler: Sosyoloji ve Fıkıh Tartışmalarında Taraflar ve Görüşleri” başlığını taşıyan kısımda yazar, Osmanlı ilim adamlarının sosyolojiye gösterdiği ilk tepkileri ortaya koyan metinlere yer vermektedir. Bu çerçevede İslâm Mecmuası etrafında toplanan ve başını Ziya Gökalp’in çektiği Halim Sabit, Mustafa Şeref ve Şerafeddin Yalçın gibi düşünürler, sosyolojiyle fıkıh ve kelâmın nasıl sentez edileceğine dair yazılar kaleme almışlardır. Buna karşılık İzmirli İsmail Hakkı ve Said Halim Paşa gibi Sebülreşad dergisi etrafında toplanan düşünürler de sosyolojiyle fıkıh ve kelâmın sentez edilemeyeceğine dair bir tutum sergilemişlerdir. Her iki gruptan düşünürlerin konuyla ilgili yaklaşımlarını ortaya koyan metinlerin yer aldığı bu bölüm, tarafların iddialarını ve bunları ne tür gerekçelerle savunduklarını doğrudan aktarması bakımından önem arz etmektedir.

Fıkıh ve sosyal bilimler bağlamında modernleşme ve toplum bilimi ilişkisine dair bulgular ve yorumlarla önemli bir teorik çerçeve çizen eser, sonunda yer alan kapsamlı bibliyografyasıyla bu alanda çalışma yapacaklara geniş bir liste sunmaktadır. Ancak kitabın ilk baskısıyla ikinci baskısı arasında geçen on yıllık süre zarfında, gerek yazarın kaleme aldığı çalışmalar ve gerekse konuyla ilgili yeni gelişme ve araştırmaların da dikkate alınarak ikinci baskının yeniden gözden geçirilmiş olması, modernleşme ve toplum bilimi tartışmalarına daha da önemli katkılar sağlayacaktır.

Necmettin KIZILKAYA